

Természetvédelem

Magyarország földrajzi helyzetének, földtörténeti múltjának, földtani, felszínalaktani sokarcúságának, életföldrajzi helyzetének köszönhetően gazdag különleges természeti értékekben. Egyes életközösségek, növény- és állatfajok, barlangok tekintetében pedig egyedülálló kincsek hordozója.

Magyarország természeti környezetének állapota minden szempontból magán viseli a Kárpát-medence számos sajátosságát: az élőhelyek sokszínűségét, nagyfokú mozaikosságát, veszélyeztetettségét, a társadalmi mozgásfolyamatok erőteljes hatását. Gazdag élővilágában az eurázsiai, európai, kontinentális, pontuszi, szubmediterrán, szubatlanti flóra és fauna elemei keverednek. Ezt a tarkaságot tovább színezik egyes szubalpin és boreális elemek, valamint a reliktumok. A Kelet-európai-síkságon látványosan kifejezett, nagy léptékű övezetesség itt széttöredezik, s mozaikos szerkezetű, egyedi sajátosságú tájakat, élőhely- és társuláskomplexeket hoz létre. A végbement történelmi változások, vándorlási, gazdaság- és társadalomátalakulási folyamatok következtében a Kárpát-medence síkságai és dombvidékei ma nagyrészt civilizációs hatás alatt álló mezőgazdasági területek, ahonnan az őserdők, az ősgyepek jőszerivel eltűntek.

Magyarország az Európai Unión belül a pannon életföldrajzi övezet (*Pannonicum*) zömét mondhatja magáénak. Ez nemcsak azt jelzi, hogy természeti készletével Magyarország járul leginkább hozzá a Pannonicum természeti értékeinek megőrzéséhez, de azt is, hogy neki van a legnagyobb felelőssége ezeknek az értékeknek a fenntartásában, megőrzésében (VARGA Z. 2007).

2010. év elején Magyarország területének 9,6%-a volt védett, amely csaknem félig erdő borította 10 nemzeti parkra, 38 tájvédelmi körzetre, 160 természetvédelmi területre és 1 természeti emlékre terjedt ki (6., 7. táblázat, 53. ábra). 1961 óta „ex lege” védett valamennyi ismert (4092) barlang. Ebből megkülönböztetett védelmet igényel 304, fokozottan védett 145. Az ismert járatok összes hosszúsága 246 km. „Ex lege” védett továbbá minden forrás (2924), víznyelő (691), láp (1251), szikes tó (460), kunhalom (1863) és földvár (372). A földtani alapszelvénynek minősülő kőzetfeltárások országos adatbázisában nyilvántartott 471 alapszelvényből 220 kiemelt oltalmat élvez. A hazánkban előforduló mintegy 500 ásványfaj közül 11 áll oltalom alatt. A kijelölt erdőrezervátumok száma 63. 633 települési önkormányzat 1977 területet nyilvánított védetté, összesen kb. 48 830 ha területen.

6. táblázat Védett természeti területek (1990, 2003, 2010)

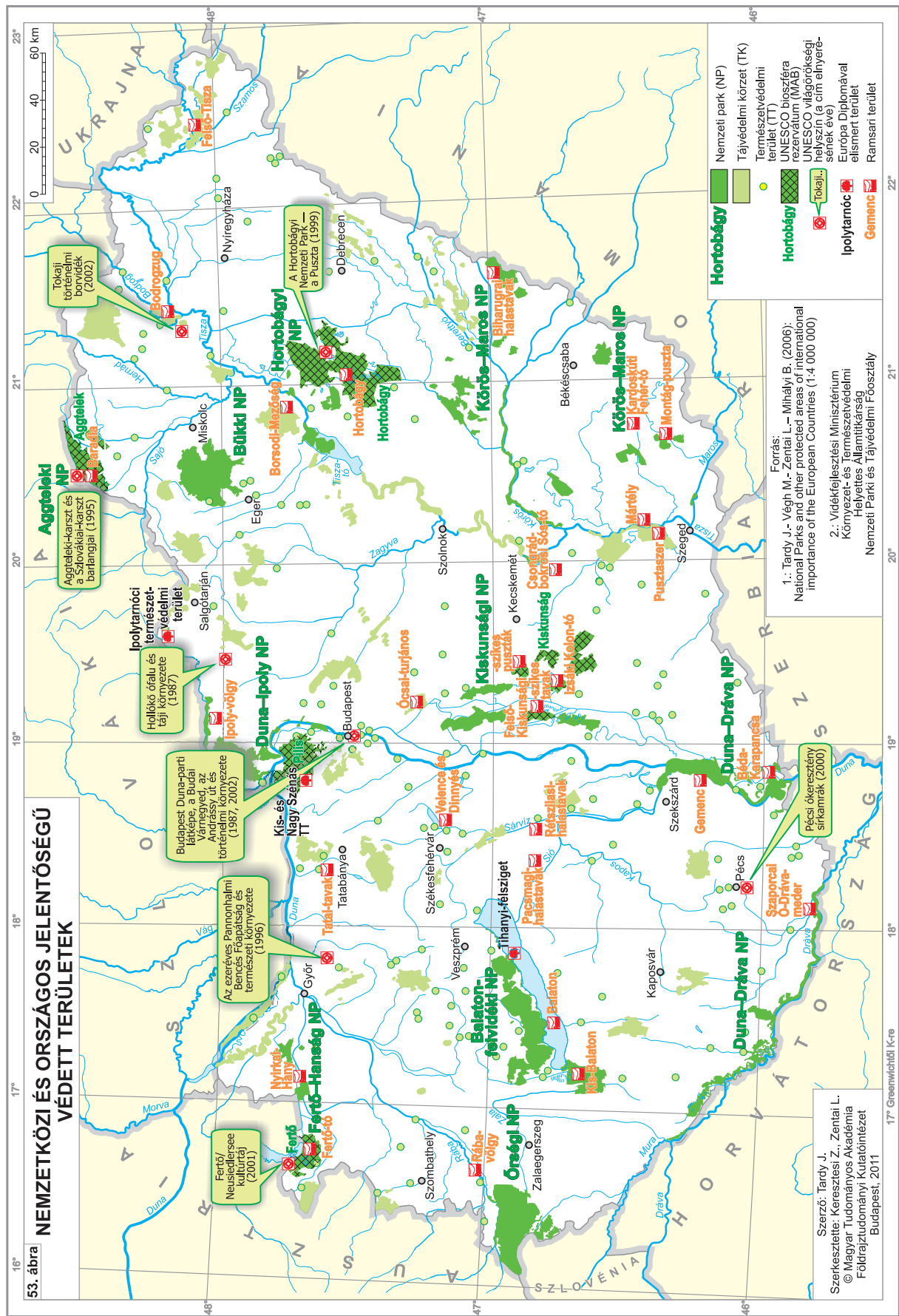
Természetvédelmi kategória	Száma (db)			Területe (ha)		
	1990. 07.01.	2003. 01.01.	2010. 01.01.	1990. 07.01.	2003. 01.01.	2010. 01.01.
Nemzeti parkok	4	10	10	146 595	484 883	482 626
Tájvédelmi körzetek	44	36	38	412 753	309 817	334 492
Országos jelentőségű természetvédelmi területek	138	142	160	35 016	25 927	30 280
Országos jelentőségű természeti emlék	1	1	1	0	0	0
Országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek összesen	187	189	209	594 364	820 627	847 398
Helyi jelentőségű védett természeti területek	880	1225	1816	34 720	36 700	46 600
Védett természeti terület mindösszesen	1067	1414	1507	629 084	857 327	893 998

Forrás: KTM Természetvédelmi Hivatal (1990), Vidékfejlesztési Minisztérium (2010) (www.vm.gov.hu)

7. táblázat Országos jelentőségű védett természeti területek megoszlása művelési ágak szerint (2008. 04. 01.)

Védelmi kategória	Szántó	Gyep	Szőlő, kert, gyümölcsös	Nádas	Halastó	Erdő	Művelés alól kivett	Összesen (ha)
Nemzeti park	54 133,9	137 461,1	4 543,7	13 742,8	6 064,3	205 782,8	66 928,9	484 113,8
Tájvédelmi körzet	46 134,8	75 980,5	1 716,9	1 917,5	3 155,4	173 633,8	22 345,3	323 167,3
Természetvédelmi terület	1 786,7	7 810,0	204,9	1 231,2	1 142,7	12 836,3	4 214,2	29 226,0
Összesen (ha)	102 055,4	221 251,6	204,9	16 891,5	10 362,4	392 252,9	93 488,4	836 507,1
Megoszlás %-ban	12,2	26,4	0,0	2,0	1,2	46,9	11,2	100,0

Forrás: Vidékfejlesztési Minisztérium (www.vm.gov.hu)

Natura 2000 területek

Az Európai Unió által 1992-ben létrehozott természetvédelmi hálózathoz („Natura 2000”) tartozó területeket 2004-ben jelölték ki. Ebből az ország területének kb. 21%-át jelentő, közel 2 millió ha-ból 1,37 millió ha *különleges madárvédelmi terület*. (Az I. mellékletben szereplő 195 fajból Magyarországon 78 rendszeresen előforduló, további 13 rendszeresen átvonuló madárfaj). A *különleges természetmegőrzési területek* kiterjedése 1,44 millió ha. Az

élőhelyvédelmi irányelv I. és II. mellékletében szereplő 218 élőhely-típusból hazánkban 46 (18 kiemelt jelentőségű), 302 állatfajból 105 (7), 573 növényfajból 36 (7) fordul elő (54. ábra).

Az 1993-ban, Maastrichtban elhatározottak szellemében, a Pán-európai Ökológiai Hálózat részeként Magyarország is kijelölte *Nemzeti Ökológiai Hálózatát* (55. ábra), s azt az Országos Területrendezési Terv törvényszövegében érvényesíti.

Veszélyeztetettség

A jelentős természetközeli élőhelyek és a fontos természetvédelmi értéket képviselő fajok élőhelye ma még az országnak több mint 30%-át fedi le. Ugyanakkor a Magyarországon előforduló 46 *közösségi jelentőségű élőhely* közül – az Európai Bizottság által meghatározott szempontok (élőhelyvédelmi irányelv 17. cikk) szerinti, 2007. évi értékelés alapján – 11% állapotja volt kedvező, 20%-é nem kielégítő, 67%-é pedig rossz állapotú. A 211 *közösségi jelentőségű faj* természetvédelmi helyzetét illetően azok 25%-a kedvező, 47%-a nem kielégítő, 12%-a rossz állapotú.

Számos növénytársulás, azon belül valamennyi természetes erdőtársulás és az itt található fajoknak megközelítően 20–25%-a veszélyeztetettnek tekinthető. A magyar természeti örökség nemzetközi összehasonlításban ennek ellenére még most is kiemelkedő értéket képvisel.

A jövőt illetően számolnunk kell azzal, hogy a *klímaváltozás* beláthatatlan ökológiai változásokat idézhet elő, a meglévő ökológiai rendszerek sérülékenyek, sebezhetőek. Várható a zonális vegetáció határainak eltolódása, a természetes élővilág fajainak visszaszorulása és hosszú távon, az inváziós fajok tömegessé válásával a biodiverzitás csökkenése. Az éghajlatváltozás leginkább a vizes élőhelyeket veszélyezteti.

A Kárpát-medencében a természetes önfenntartó rendszerek relatíve elszigetelt mozaikokban vannak jelen, ami a klímaváltozás hatásaira való érzékenységüket és veszélyeztetettségüket jelentősen növeli. Ezért különösen fontos a természetes élővilággal rendelkező területek közötti összeköttetés fenntartása, a vándorlási és (ún. zöld-) folyosók kialakítása (55. ábra).

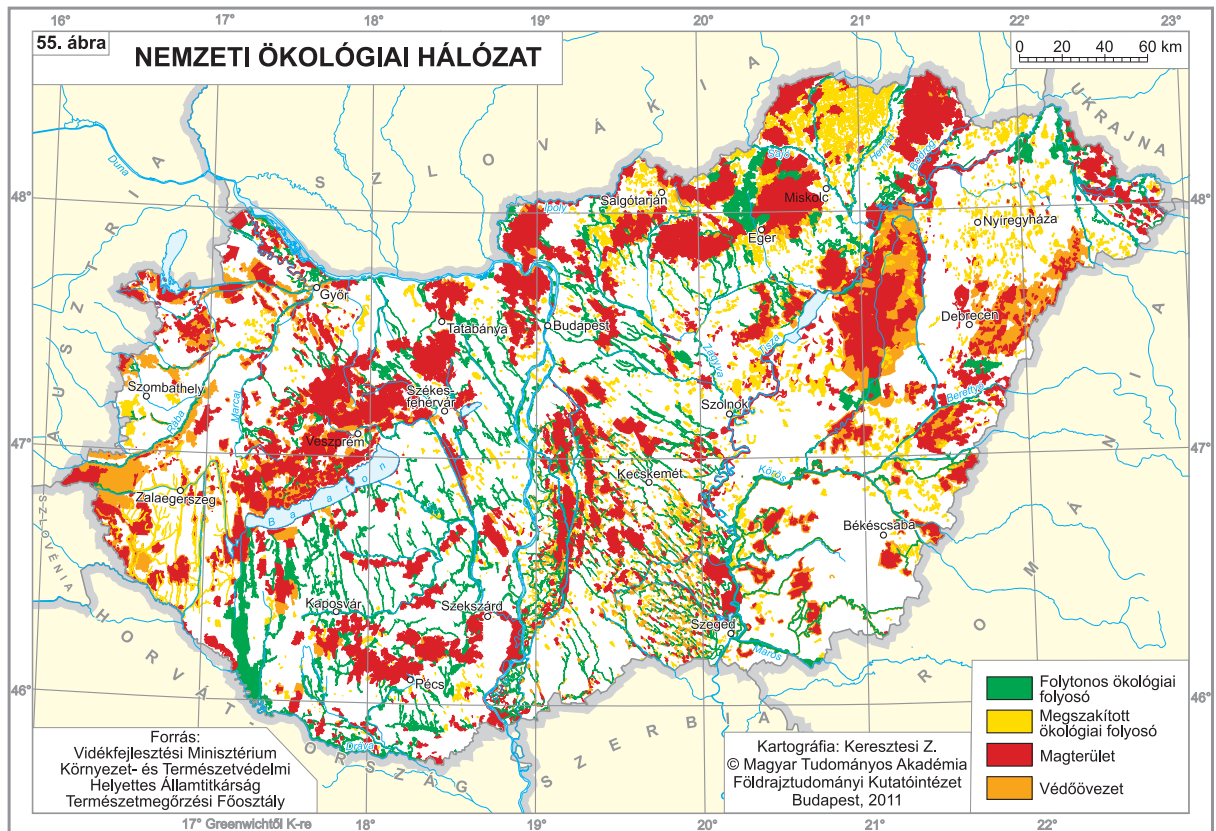
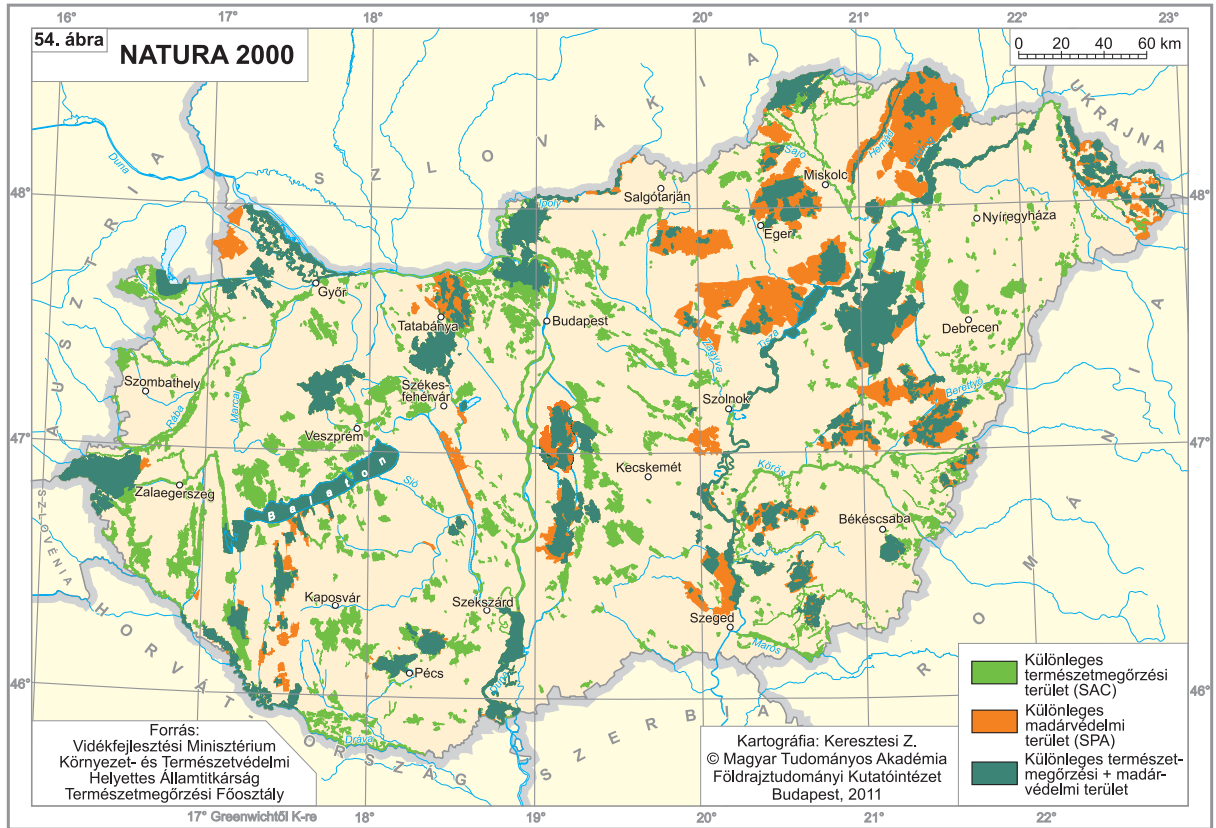
Védett területek vagyonezelése, tulajdoni viszonyok

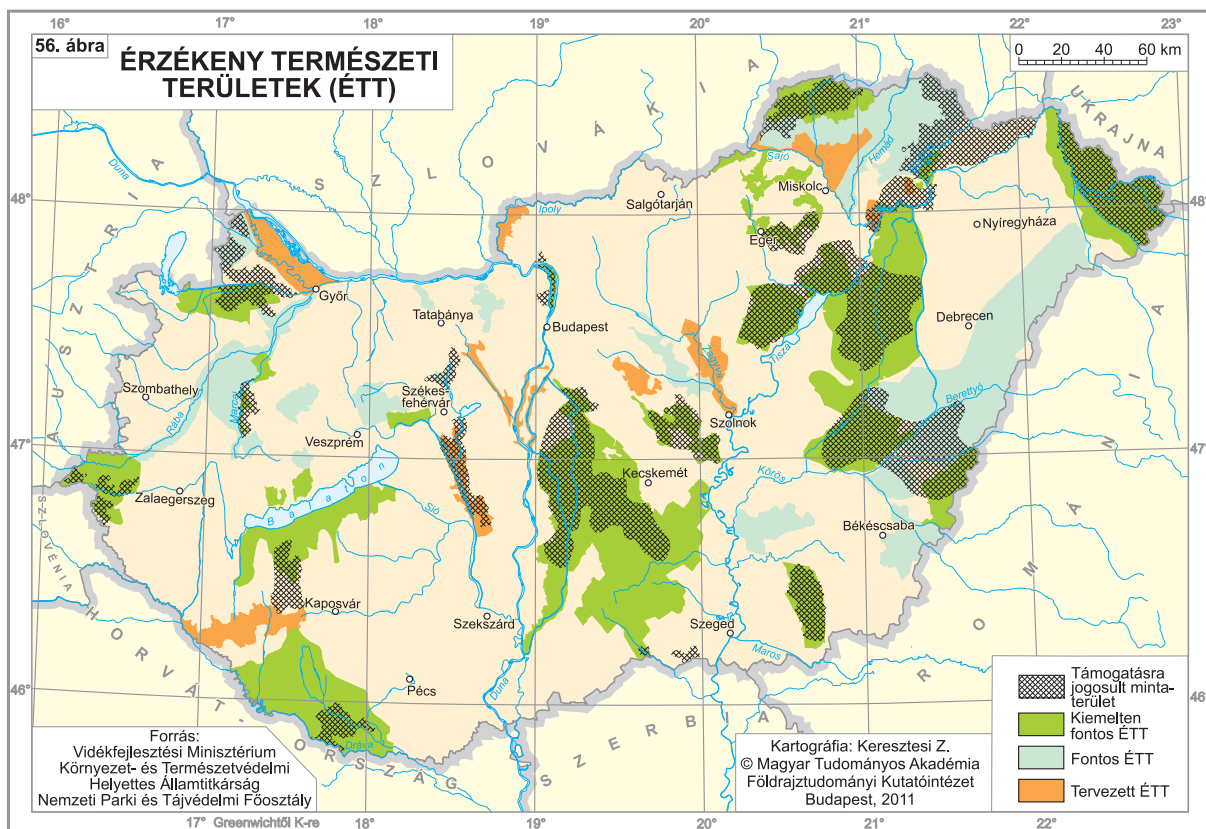
Magyarországon a természetvédelem 1990-ben még csak 19 500 ha saját vagyonezelésű védett területtel rendelkezett. 2008-ban azonban már 242 189 ha különösen értékes védett terület (ebből 33 504 ha erdő) állt a Magyar Állam tulajdonában és a nemzeti park igazgatóságok vagyonezelésében.

A *nemzeti park* igazgatóságok látják el a vadállomány-kezelést csaknem 155 000 ha védett területen. Az utóbbiak vagyonezelésében lévő védett gyepterületek kezelésének egyik sarkalatos kérdése a megfelelő állatsűrűséggel és állatfajjal/fajtaival történő legeltetés. Az itteni

területeken a régi magyar háziállatfajták jelentős állományai legelnek: magyar szürke szarvasmarha, bivaly, őshonos juhállomány (racka, cigája, cikta) és a magyar tarka szarvasmarha. Az Aggteleki Nemzeti Park a hucul lóállomány, a Hortobágyi Nemzeti Park a Przewalski és a Nonius ménésnek ad otthont.

A magyar természetvédelem egyik alapkérdése napjainkban a mezőgazdaság, a vidékfejlesztés, az infrastruktúra-korszerűsítés, a turizmus és a természetvédelem harmonikus együttélése. A természetvédelem felkarolja a nemzeti parkok ökoturisztikai fejlesztéseit, to-

vább a hagyományos tájgazdálkodást és ennek érdekében 120 000 ha-on, az ún. *Érzékeny*

Természeti Területeken sikerrel működteti az EU speciális agrártámogatási rendszerét (56. ábra).

A magyar természetvédelem jogszabályi környezete és intézményrendszere

Magyarország első nemzeti parkja (Hortobágy, 1973) 101 esztendővel követte a világ első nemzeti parkjának alapítását (Yellowstone National Park, USA, 1872). A magyar természetvédelem azonban ennél jóval korábban kezdődött. Luxemburgi Zsigmond magyar király 1426. évi rendelkezése az erdők kíméletes használatára, s a talajerózió elleni védelemre szólított. III. Károly 1729. évi dekrétuma a vadászat és a madarászat szabályairól is rendelkezett. II. Lipót 1790. évi dekrétumának egyik cikkelye az erdők pusztításának megakadályozását célozta. Az 1879. évi erdőtörvény meghatározta az énekesmadarakkal folytatott kereskedelem szabályait. 1883-ban törvény rendelkezett a vadászatról, benne az énekesmadarak védelméről. 1893-ban a polihisztor magyar természettudós, Herman Ottó létrehozta a Magyar Ornitológiai Központot. 1901-ben megjelent az első madár-

védelmi körrendelet, amely 132 madárfajnak és néhány emlősnek adott jogi védelmet. 1906-ban az Országgyűlés kihirdette a mezőgazdaság számára hasznos madarak védelméről Párizsban, 1902-ben aláírt európai regionális egyezményt. 1906-ban a földművelésügyi miniszter rendelkezett a Madarak és Fák Napjának megtartásáról. 1924-től a kis-balatoni rezervátumban fizetett kócsagórt alkalmaztak. Ő volt a magyar természetvédelem első hivatásos alkalmazottja.

A természetvédelem első, magas szintű, átfogó szabályát 1935-ben az erdőről és a természetvédelemről szóló törvénnyel alkották meg Magyarországon. Ez a jogszabály rendelkezett egyes növény- és állatfajok, természeti területek, élőhelyek védelméről is. 1939-ben megkezdődött a kiemelkedően értékes területek védetté nyilvánítása (Debrecen, Nagyerdő). 1946-ban a földművelésügyi miniszter rendelettel szabályozta

több, különösen becses rezervátum felügyeletét, őrzését. 1950-ben létrehozták az Országos Természetvédelmi Tanácsot. 1954-ben kormányrendelet intézkedett a madarak védelméről.

A természetvédelem első önálló szabályozására az 1961. évi 8. törvényerejű rendelet adott módot. 1962-ben megkezdte működését az Országos Természetvédelmi Hivatal, amely 1977-től Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallá alakult át. 1982-ben rendelkeztek a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, egyedeik értékéről, a fokozottan védett barlangok köréről. 1990-től 2006-ig a hivatásos magyarországi természetvédelem központi (irányító) intézménye a Környezetvédelmi és

Vízügyi Minisztérium (és jogelődeinek) részéül működött Természetvédelmi Hivatal volt. Napjainkban az állami természetvédelem kormányzati irányítása, összehangolása és ellenőrzése a *Vidékfejlesztési Minisztérium* feladata. A hatósági feladatokat elsőfokon a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségek, másodfokon az *Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség* látja el. A *természetvédelmi őrszolgálat*, amely a régészeti örökség védelmével kapcsolatos feladatok ellátásában is szerepet kap, 2009-ben 266 főből állt. A polgári természetőrök létszáma jelenleg kb. 1000 fő.

Nemzetközi egyezmények hatálya alá tartozó, illetve nemzetközi minősítéssel rendelkező területek

Magyarország tevőleges részese a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló *washingtoni egyezménynek* (CITES), a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek védelmére megalkotott *ramsari egyezménynek* (1979), a *biológiai sokféleségről szóló egyezménynek* (CBD, 1995), a vadon élő, vándorló állatfajok védelméről szóló *bonni egyezménynek* és részegyezményeinek (1986), az európai vadon élő állatok, növények és élőhelyeik védelméről szóló *berni egyezménynek*, az *európai táj egyezménynek* (2005), a *Kárpátok egyezménynek* (2005).

Magyarországon jelenleg 28 (összesen 233 928 ha kiterjedésű) különösen értékes védett vizes élőhely tartozik a *ramsari egyezmény* hatálya alá. Ezek csaknem egésze a Natura 2000 hálózat része. Magyar javaslatra kerülhetnek a listára olyan felszín alatti vizes élőhelyek, mint a magyar-szlovák Baradla–Domica-barlangrendszer.

Az UNESCO 1970-ben indított *MAB* („*Man and Biosphere*”) programjának keretén belül kijelölt 5 magyar *bioszféra rezervátum* (Aggteleki, Fertői, Hortobágyi, Kiskunsági és Pilisi) 130 000 ha-ra terjed ki. Kihirdetés előtt áll a magyar–horvát Mura–Dráva–Duna bioszféra rezervátum.

Magyarország 1985-ben csatlakozott az UNESCO *világörökségi egyezmény*hez. A világ-

örökségi listán 2010-ben az alábbi magyar helyszínek találhatók:

- Budapest Duna-parti látképe, a Budai Várnegyed, az Andrassy út és történelmi környezete (1987)
- Hollókő ófalu és táji környezete (1987)
- Az Aggteleki-karszt és a Szlovákiai-karszt barlangjai (1995)
- Az ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és közvetlen természeti környezete (1996)
- Hortobágyi Nemzeti Park – a Pusztta (1999)
- Pécsi ókeresztény sírkamrák (2000)
- Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj (2001)
- A tokaji történelmi borvidék (2002).

Az Európa Tanács – kiemelkedő értékek hordozójaként, és a mintaszerű természetvédelmi kezelés helyszíneként – *Európa Diplomával* ismerte el az Ipolytarnóci Ősmaradványok Természetvédelmi Területet (1995), a pilisi len egyedüli élőhelyét, a Szénás-hegycsoport védett területét (1995) és a Tihanyi-félsziget utóvolkáni képződményekben különösen gazdag területét (2002/2003). 2010-től a világon első nemzetközi (határon átnyúló) geoparkként, az UNESCO által támogatott *Globális- és Európai Geopark Hálózat* tagja, a Novohrad–Nógrád Geopark.